

## MUDROSLOVNA I DUHOVNA PROMIŠLJANJA EDITH STEIN

ANTE SEKULIĆ

*Zagreb*

UDK 165.62 Stein  
Pregledni članak  
Priljubljen: 3. 3. 2008.  
Prihvaćen: 29. 4. 2008.

### *Sažetak*

Nakon uvodnih, pristupnih misli zabilježeni su životopisni podatci *Edith Stein*, redovnice i mučenice *Terezije Benedikte od Križa*. Slijedi popis znanstvenih, filozofskih i duhovnih djela E. Stein. Prikaz promišljanja intelektualke, vjernice i redovnice je središnji dio ovog rada. Na završnim je stranicama prosudba o djelima i njihovu značenju ne samo u stvaralaštvu Edith Stein nego općenito za život (i o životu) u XX. stoljeću. Na kraju rada je popis literature o E. Stein i njenim mudroslovnim i duhovnim promišljanjima.

*Ključne riječi:* filozofija, psihologija, život, vjera, istina, znanost, Križ, redovništvo

### *Pristup*

O minulom XX. stoljeću napisane su brojne, opsežne i raznovrsne rasprave: o smjenama društvenih ustroja, o moćnicima, krvnicima, o vojskama siromašnih i obespravljenih, o krutim i bezdušnim glavničarima i bogatašima. U knjigama i učenim raspravama željelo se brojidbeno skupiti i zabilježiti žrtve i njihove ubojice. Mudroslovci i znanstvenici promišljali su o razlozima složenosti života. Osobno sam proživljavao svoju mladost u prvoj polovici XX. stoljeća kao sudionik kobnih nesporazuma, poglavito u razdoblju između dva krvava svjetska obračuna. No u jesen 1942. pročula se »šaptom« vijest o pogubljenju *Edith Stein*, bosonoge karmelićanke *Terezije Benedikte od Križa*. Dojam vijesti bio je mučan, bolan, jamačno i stoga što je tih dana započinjao puni život samostana bosonogih karmelićanki u Brezovici (prvi u Hrvatskoj) koji je utemeljio i skrbio se o njemu *Alojzije*

*Stepinac*, zagrebački nadbiskup. Ozračje u kojemu se živjelo u one dane pogodovalo je ozbiljnosti vijesti. O umorenoj pak redovnici, vrloj znanstvenici mudroslovlja slušao sam od svojih profesora (Vilima Keilbacha, Stjepana Zimmermanna, Karla Grimma, Ivana Kozelja i dr.).

Golemi i sudbonosni lomovi povijesnoga i zemljopisnog crtovlja tijekom minuloga stoljeća otvorile su grlike jame, ponore u koje su utonule brojne osobe, ljudske skupine, narodi. Edith Stein je pak svojim životnim putem, znanstvenim radom, duhovnim sazrijevanjem i mučeništvom osigurala svoje mjesto, u povijesti, u znanosti, u Crkvi, u vječnosti.

Želim u svom radu slijediti život Edith Stein, ispisati njene misli i razumjeti samozatajnost života. Dakako, u okvirima prostora i mogućnosti. Rođena Židovka, duhovnim i znanstvenim iskustvima prihvatila je katoličko kršćanstvo te je na Novu godinu 1922. dodala svojem imenu Terezija, osobno krsno ime. No pišu suvremeni povjesničari da je »Edith Stein bila solidarna sa svojim židovskim narodom.«<sup>1</sup> Njena pak fenomenološka i psihološko-pedagoška istraživanja i proučavanja mogu (jamačno trebaju) biti putokaz u suvremenim razmatranjima o smislu života, o Istini i Vječnosti.

### *Životni putovi velike žene*

Žena intelektualka i mučenica, *Edith Stein* je rođena u židovskoj obitelji 12. listopada 1891. u Wrocławu.<sup>2</sup> U rodnom gradu svršila je pučku školu i gimnaziju i ondje studirala od listopada 1911. do Uskrsa 1913. Zatim je sa Sveučilišta u Bratislavi prešla na Sveučilište u Göttingenu gdje je studirala četiri semestra filozofiju, psihologiju, povijest i germanistiku. U siječnju 1915. stekla je pravo poučavati filozofsku propedeutiku, povijest i njemački. Spomenuto pravo stekla je nakon državnoga ispita *pro facultate docendi* na Sveučilištu u Göttingenu, a poslije kraće profesorske službe i doktorata iz filozofije u Freiburgu preselila se ljeti god. 1916. u *Freiburg in Breisgau* kao asistentica svoga učitelja E. Husserla.<sup>3</sup>

Desetak godina (1922.–1932.) djelovala je Edith Stein kao učiteljica u liceju učiteljica dominikanki Sv. Magdalene u *Speyeru*, a god. 1932. prihva-

<sup>1</sup> G. Bedouelle, *L'histoire de l'Eglise*, Milano, hrvatski prijevod Stjepana Kušara, Zagreb, 2004., 159.

<sup>2</sup> A. Sekulić, *Karmelićanski prinosi hrvatskoj kulturi*, Zagreb, 2001., 121. Neki životopisci pripominju da je na rođendan Edith Stein one godine bio upravo židovski blagdan *pomirenja* koji potiče židove na molitvu, post i pokoru.

<sup>3</sup> E. Stein, *Znanost Križa*, Zagreb, 1983., 184.

tila je poziv za docenta na Njemačkom institutu za znanstvenu pedagogiku u Münsteru. No već god. 1933. izgubila je spomenuti posao zbog židovskoga podrijetla. Najplodnije godine znanstvenog rada Edith Stein jesu one između 1928. i 1933. kada je objelodanila svoje radove u *Jahrbuch für Philosophie und Phänomenologische Forschung*, sudjelovala na brojnim pedagoškim i studijskim danima i skupovima u tuzemstvu i inozemstvu; u ono su doba nastali njezini prijevodi *Tome Akvinskog* i *Newmana*.<sup>4</sup>

U tridesetoj godini života, na Novu godinu 1922. prešla je Edith Stein na katoličanstvo i primila ime *Terezija*. U nutarnjem, duhovnom životu sazrijevala je znanstvenica i kršćanka, koja je odlučila odreći se svoje karijere, zaboraviti uspon k svjetovnoj slavi te je 15. travnja 1934. stupila u Karmel u Köln-Lindenthalu. Na oblačenju je primila redovničko ime: sestra *Terezija Benedikta* od Križa. Nasrtljivost i okrutnost građanskih vlasti prijetili su redovnici koja je prevalila dug i naporan put do karmelićanske tišine i samoće. Poglavarice su odlučile premjestiti s. Tereziju Benediktu od Križa u nizozemski Karmel u *Echtu*, 31. prosinca 1938. No 2. kolovoza 1942. njemačko tajno redarstvo dočepalo se podataka o redovnici, uhitili su je i smjestili u koncentracijski logor u *Westerborku* (Drente, Nizozemska), ali već 7. kolovoza 1942. odvezena je u *Oświęcim* (Šlezija), gdje je oko 10. kolovoza u spomenutom mjestu (ili u njegovoj blizini) ugušena plinom, a zatim spaljena (prema podatcima u Husserlovoj pismohrani).<sup>5</sup>

Edith Stein je imala i osobne sklonosti prema psihološko-pedagoškoj dubinskoj psihologiji i bila je usmjerila svoj rad prema modernoj filozofiji u fenomenološkom smjeru. No treba upozoriti i na njezine radove: vjerna promišljanja, mudroslovne i duhovne uspone na putu sazrijevanja osobne cjelovitosti i potpunosti.

### *Djela znanstvenih i duhovnih promišljanja*

U proučavanju svega što je mudroslovno i duhovno promišljala Edith Stein treba prelistati sve što je napisala i objelodanila (rasprave, knjige). Osim maloga članka *Das mystische Sühneleiden. Zum Fest des hl. Johannes vom Kreuz* (»Okajavajuće mistično trpljenje. U prigodi blagdana sv. Ivana od Križa«) sastavljenoga jamačno 1934. slijedila su druga djela sve do 1941.

<sup>4</sup> A. Sekulić, nav. dj., ondje

<sup>5</sup> E. Husserl (1859.–1938.), njemački filozof koji je bio učenik Franza Brentana (1838.–1917.). Tvorac je fenomenološke metode, novoga načina filozofiranja. Edith Stein je njegova učenica i sljedbenica.

*Kreuzeswissenschaft* stoji neposredno ili posredno u vezi s: *Aufbau der menschlichen Person* (»Struktura ljudske osobe« – rukopis predavanja u zimskom semestru 1932/33. na Njemačkom institutu za znanstvenu pedagogiju, Münster); *Theologische Anthropologie* (nedovršeni rukopis predavanja u ljetnom semestru, koje nije održano jer joj je oduzeta služba docenta); *O vjeri, znanju, spoznavanju* (ulomak jednog rukopisa iz god. ca 1932/33.); *Endliches und Ewiges Sein* (»Konačno i vječno bivstvo«), 1936.; *Wege der Gotteserkenntnis*, 1941. (»Putovi spoznaje Boga«). Vještinom uživljanja i analitičkim objašnjavanjem *Kreuzeswissenschaft* ukazuje na disertaciju iz 1917. *Zum Problem der Einführung der Psychologie und Geisteswissenschaften* (*Jahrbuch f. Philos. und Phänom. Forschung*, 1922. – »Prilozi k filozofskoj podršci psihologije i duhovnih znanosti«. Godišnjak za filozofska i fenomenološka istraživanja). Napokon prijevod pjesama sv. Ivana svjedoči o iznimnom daru jezičnog uživljanja E. Stein kao prevoditeljice sv. Tome iz Akvina (*Quaestiones disputatae de veritate* – »Pitanja o istini o kojima se raspravlja«, 1931.–1932., *Areopagita* (rukopisi: *Briefe des Areopagiten*, ca 1933.; *Himmlische Hierarchie*, ca 1933.; *Kirchliche Hierarchie*, 1934. – »Areopagitova pisma«, »Nebeska hierarhija«, »Crkvena hierarhija«) i kardinala Newmana (*The Idea of a University*, 1933.–1934.).<sup>6</sup>

U ovom radu je potrebno zabilježiti znanstvenu raspravu *Vjekoslava Bajsića* za postignuće akademskoga stupnja *doktor*. Objelodanjen je sažetak pod naslovom *Begriff einer »christlichen« Philosophie bei Edith Stein*.<sup>7</sup>

Dva su pak djela Edith Stein prevedena na hrvatski jezik i objelodanjena: *Znanost Križa* (*Kreuzeswissenschaft*)<sup>8</sup> i *Žena* (*Die Frau. Ihre Aufgabe nach Natur und Gnade*).<sup>9</sup>

Sačuvani spisi, pisma, dvije bilješke golema su baština ostala od znanstvenice i redovnice Edith Stein, koja su već objelodanjena i ona koja još čekaju na to, pružaju obilatu građu za poniranje u znanstvenu i duhovnu osobnost Edith Stein, koja je prevalila put od najmlađega djeteta u brojnoj židovskoj obitelji do samozatajne katoličke redovnice i mučenice.

<sup>6</sup> Usp. A. Sekulić, nav. dj., 122. – Edith Stein, *Znanost Križa*, Zagreb, 1983., 194.

<sup>7</sup> A. Bajsić, *Begriff einer »christlichen« Philosophie bei Edith Stein* [excerpt from dissertation, Pontificiae Universitatis Gregorianae], Bozen: Druck Ferrari Auer, 1961., pag. 39. (*Alois*; hrvatski *Vjekoslav*).

<sup>8</sup> E. Stein, *Kreuzeswissenschaft*. Studie über Ioannes a Croce, Freiburg, 1954., hrvatski prijevod, Zagreb, 1983. (Na neoznačenoj 4. str. u knjizi zabilježeno je da hrvatski prijevod djela izlazi u povodu 60. obljetnice autoričina krštenja (1922.), 50. obljetnice sveučilišne docenture 1992. i 40. obljetnice uhićenja i smrti).

<sup>9</sup> E. Stein, *Die Frau. Ihre Aufgabe nach Natur und Gnade*, Werke, Freiburg, I. (s. a.)

Unatoč preranom gubitku oca primila je od svoje »jake«, sposobne i odlučne majke sve što je bilo potrebno za napredak u uljudbenom i općem obrazovnom odgoju i napretku. Unatoč širokom skupu znanstvenih grana kojima je E. Stein bila sklona, već je za najviši akademski stupanj prihvatila za doktorsku disertaciju temu iz psihologije. Dopusšteno je ipak pripomenuti da je u svojim promišljanjima i zauzetosti bila prema filozofiji, prema mudroslovlju koje na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće obiluje raspravama o njemačkom idealizmu, o Kantu, Descartesu. U životu E. Stein zbivali su se prevrati i pobune praćene promišljanjima o društvenim, gospodarskim, pa i vjerskim promjenama.

### *Dvije pripomene uz tumačenje*

U životu Edith Stein spominju se podatci o njenoj suradnji s Edmundom Husserlom, filozofom koji se protivio psihologizmu i nastojanjima da se filozofija svede na psihološke uvjete čovjeka; njemu se pridaje zasluga za *fenomenološku* metodu mudroslovnoga promišljanja, umovanja. Budući da je taj povratak već spomenut, treba sažeto protumačiti u čemu je bit spomenute metode.

A) U tumačenju se ističe, metoda polazi slično antinim skepticima, koji su se suzdržavali od suda kako ne bi izrekli nešto neistinito. U prvoj »historijskoj redukciji stavlja se sve dosadašnje znanje« u »zagrade«, što znači da se ne bi umiješale neprovjerene predrasude. Tako se od spoznajne moći transcendentalnoga idealizma dolazi do pasivne svijesti. Zadaća je fenomenologije opisati što se takvoj svijesti pokazuje (*fainomai* – pokazivati se). Time je opet omogućen objektivni govor, jer treba prihvatiti sve što se pokazuje stvarno, dakako u okvirima u kojima se pokazuje! Husserl neposredno gledanje predmeta zove *intuicijom*, koja nije ništa mistično ili misteriozno, nego naznačuje čisto gledanje bitnih oznaka predmeta. Husserl se posebice trsio oko objašnjenja *intencionalnih čina* – misaonih sadržaja koji se pokazuju kao nešto stvarno (»vanjski predmet«) što postoji u sebi (prevladavanje jaza između subjekta i objekta!). U prikazima Husserlove filozofije neki drže da je svojim umovanjem stigao u idealizam, ali da ga većina njegovih učenika nije u tome slijedila, nego su pošli putem realizma.<sup>10</sup>

<sup>10</sup> Usp. Vj. Bajsić, *Filozofija i teologija u vremenu*, uredio Stjepan Kušar, Zagreb, 1999., 439–440.

Vjekoslav Bajsic (1938.–1995.) zaključuje o spomenutom filozofu i njegovu umovanju:

»Husserlova je filozofija esencijalistička filozofija. To je povratak k ‘stvarima’ (njemački idealizam nema mjesta za samostalno postojanje stvari, predmeta). Descartesova filozofija polazi, poput geometrije, od nekih aksioma, te konstruira sustav. Fenomenologija ništa ne konstruira, tako da je zapravo otvoreni sustav od po volji mnogo aksioma, jer se svaki fenomen neposredno pojavljuje u svijesti. Fenomenološka intuicija vrijedi više od dokazivanja, jer je svako dokazivanje tek nešto posredno. To će se osjetiti u načinu filozofiranja fenomenoloških filozofa. *Edith Stein* (1891.–1942.) pripadala je tom krugu, kao i *Max Scheler* (1874.–1928.), koji je pokazivao vrlo široke interese, posebno se bavio fenomenološkom analizom religije i religioznosti.«<sup>11</sup> Spomenuti fenomenološki pristup (koji ne kani slijediti Husserla) nije puko opisivanje, nego metodički skeptički *epoklé* (ἘΠΙΞΕΛV – zadržati korak, zastati) da bi se kao nekoć davni skeptici suzdržavali da ne bi izrekli što neistinito i da bi se bez straha mogle što potpunije očitovati stvari. Fenomenologija ima u postupku funkciju stanovitoga interacea između različitih filozofiranja, a filozofija je pokušaj da se na posljednja pitanja dadu posljednji odgovori i da oni budu doista posljednji.

U promišljanju o religiji (vjeri) i filozofiji moglo bi se sažeto reći da religija nudi, a filozofija pokušava i nastoji dati odgovor na pitanja ljudske opstojnosti, egzistencije. Navlastito je čovjeku pitati (možda i premalo pitati?), ali pitanje je pretpostavka da postoji neki privid, da se ne pokazuje sve, nego da je nešto skriveno. To pak što je skriveno u prividu, u filozofiji istina je (*aletheia*); u vjeri (religiji) to je tajna, otajstvo, misterij. Jednostavnije: filozofija i vjera transcendiraju, ali na različite načine. Filozofija domišlja iskustvenu zbiljnost, nalazi skriveno u intelektu. Vjera pak ide prema skrivenom do misterija pomoću simbola (*Symbolon*).<sup>12</sup>

B) U proučavanju znanstvenih radova i spisateljskih uradaka Edith Stein spominje se veoma često *mistika*, poglavito u značenju koje joj pridaje kršćansko iskustvo i bogoslovlje. No ne može se sve prepustiti etimologiji, povijesti religije ili pukom teorijskom tumačenju pojma. Ipak, dopuštam sebi slobodu prisjetiti se riječi Karla *Rahnera*:

»Postoje riječi u kojima su sažeti znanje, nada i ljubav, ideali čitavih naraštaja i razdoblja; riječi koje žele reći sve ono što pokreće ljude; i upravo

<sup>11</sup> Nav. dj., 440.

<sup>12</sup> Nav. dj., ovdje.

stoga što žele reći sve u opasnosti su da označavaju sve a ne kažu ništa... Među njih ubrajamo i riječ 'mistika'. I to je jedna od onih riječi u koju čovjek želi uključiti sve što vjeruje i želi biti.« O riječi ipak treba pripomenuti: Mistika, misterij, mistik, mističan (*mysterion, mystes, mystikós*) označavaju Božju komunikaciju čovjeku te po ljubavi ostvareni oblik čovjekovo uvođenje u razumijevanje Božjih nauma.

Netom izrečeni pristup nosi jako obilježje kršćanskoga poimanja mistike i mističnoga. Ipak držim da je pojam »mistike« i »mističnog iskustva« ovoga trena višeznačan. On naznačuje temeljno dvije zbiljnosti: prva je iskustvo duhovnoga života što se prepoznaje kod ljudi koji su po ljubavi ostvarili sjedinjenje s osobnim Bogom u vremenu (sveci-mistici); druga zbiljnost je nazočnost nekoga neodređenog oblika transcendencije što se zamjećuje kod politeističkih religija ili metafizičkih sustava s prizvukom religijskoga: riječ je o nečem dubokom unutarnjem, plemenitom stanju duha, neuobičajenom, izvanrednom i na stanovit način nedokučivom. Pripominjem da ova »unutarnja transcendencija« ne uključuje nužno pojam religioznog, iako je bez duhovnoga nezamisliva. Zato je moguća i na području znanosti (metafizike ili onih velikih duhovnih sustava koji su možda religijski upitni: primjerice razni pravci hinduizma). U ovom drugom smislu govori se o mistici filozofije, o mistici športa, o mistici umjetnosti i politike i sl.<sup>13</sup>

Budući da je krajem XIX. i tijekom čitavoga XX. stoljeća poraslo i u drugih *znanosti* zanimanje za kršćanski mistični fenomen (kao što su spomenuta povijest, filozofija, psihologija, jezik i sl.), pojam *mistike* biva primijenjen na svaku vrstu zanosnoga iskustva, magijskog doživljaja, čuvstvenih (emotivnih) izljeva, kemijskih nadražaja i okultnih moći.

U slijedu promišljanja nameću se terminološka pitanja. Poglavitito u čitanju i raščlambi znanstvenoga rada i duhovnoga sazrijevanja Edith Stein.

Dvije su bitne sastavnice koje određuju i označuju terminološko područje: *mistika* i *kontemplacija*. U uporabi su i zlorabi u brojnim kontekstima i smjerovima, da se samo nakon dugih i brižnih, pozornih pojašnjenja može reći da izriču kršćansku zbiljnost, koja se sadržajno njima može izreći.

<sup>13</sup> Neka djela koja su poslužila u razmatranju pojmova *vjera, duhovnost, mistika*: E. Anchilli, *Vita cristiana ed esperienza mistica*, Roma, 1982., 33–32. – A. CH. Bernard, *Teologia & Mistica*. Vita cristiana ed esperienza mistica, Roma, 1982., 124. – A. L. Cliveti, *Introducción a la mistien española*, Madrid, 1974., 14. ss. – G. Hoioli, *Nuovo Dizionario di spiritualità*, Roma, 1982., 985. – A. Sekulić, *Duhovna kretanja u Španjolskoj u Terezijinom vremenu*, »Obnovljeni život«, 38 (1983.), 418–429, J. Mamić, »Mistično« u odnosu na misterij i iskustvo u kršćanstvu, Zagreb, 2001., 291–307.

S nakanom da se olakša terminološko razumijevanje pisci uvode novi pojam: »iskustvo« i »mistično iskustvo«. A ni to nije ništa više definirano niti manje polivalentno od pojma »mistike« i »kontemplacije«.

Imajući u vidu doista velike teškoće, mnogi misle da bi se trebalo definitivno odreći pojma »mistike« kao kršćanskoga izriječka misterija duhovnog života. Ovi drže da bi trebalo koristiti one termine koji bi odmah ukazali na specifičnost kršćanske milosti i osobne transformacije koju ona čini, sve dotle da se vidi ono što se događa: življenje božanskoga sinovstva na svim razinama svijesti.

Da bi se predočio barem dio terminološke složenosti i nepovjerenja koje zbog toga vlada u bogoslova teologa i duhovnih stručnjaka, spomenut ću nekoliko značajnijih svjedočanstava: »Trebalo bi se jednostavno odreći riječi ‘mistika’ u kršćanskom govoru« (*Hans Urs von Balthasar*); »Problem definiranja mistike toliko je star koliko i želja da se sam fenomen otkrije. S obzirom na mnogoznačje pojma sada, bilo bi najbolje odreći ga se...« (*G. Fenerstein*). Karl *Rahner* pak za riječ mistika misli: »I to je jedna od onih riječi u koju čovjek želi uključiti sve što vjeruje i želi biti.«<sup>14</sup>

### *Mudroslovna potraga za Istinom*

U razmatranju o *mudroslovnim* promišljanjima Edith Stein treba imati na umu (i ne zaboravljati) njenu židovsku narodnost (obiteljski i vjerski odgoj), njeno prihvaćanje katoličkoga kršćanstva i redovništvo u strogoj (kontemplativnoj) samostanskoj zajednici bosonogih karmelićanki. Pisci o njoj i njenom filozofskom usmjerenju ističu kao značajku da je bila *učenica* (*die Schülerin*) koja se kreće u ozračju fenomenologije Edmunda Husserla, a kasnije u nastojanjima da shvati srednjovjekovnu kršćansku filozofiju sv. Tome Akvinskoga. Hrvatski filozof *Vjekoslav Bajsic* već u uvodnim rečenicama svoje rasprave *ad lauream* o E. Stein piše da je veličina E. Stein u zrelini njene osobnosti veća nego kao filozofkinje (*als in der Bedeutung ihrer Philosophie*). Međutim, cijela znanstvena rasprava spomenutoga pisca prožeta je raščlambama i tumačenjima o mislima i promišljanjima E. Stein o odnošajima između vjere i naravnoga razuma, između vjere i filozofije pa stoga priznaje da je mudroslovlje njeno »posebno i u stanovitom smislu jedinstveno« (*E. Steins Philosophie ist uns somit besonderem, ja im gewissen Sinne, einzigartigen Wert*).

<sup>14</sup> Usp. G. Hoioli, *Nuovo Dizionario di spiritualità*, 985.



Mudroslovna promišljanja Edith Stein zabilježena su, objelodanjena i sačuvana ovim slijedom.

*Zum Problem der Einfühlung* (disertacija). Halle, a.d. Saabe, 1917.

*Beiträge zur philosophischen Begründung der Psychologie und der Geisteswissenschaft*. Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung. Niemeyer. Halle a.d. Shale, 1922.

*Husserls Phänomenologie und die Philosophie des hl. Thomas von Aquino*. Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung. Niemeyer. Halle. A.d. Shale, 1929.

*Des hl. Thomas von Aquino Untersuchungen über die Wahrheit*. Borgmeyer. Breslau, I. (1931.), II. (1932.).

Desetak godina nakon autoričine smrti objelodanjena je knjiga E. Stein pod naslovom:

*Endliches und Ewiges Sein*. Herder. Freiburg, 1950.

Spomenuta djela potrebna su proučavateljima mudroslovnih promišljanja Edith Stein. No svoje misli i razmatranja o krupnim i ozbiljnim pitanjima života, smisla života i smrti te o vječnosti izložila je spisateljica u drugim djelima i člancima.

Imajući na umu misao koju je E. Stein zabilježila u jednome od svojih djela: »tko sebe nema sasvim u ruci, taj ne može istinski sa sobom slobodno raspolagati, nego dopušta da ga određuje nešto izvan njega«, <sup>15</sup> potrebno je upozoriti na razmatranja o mudroslovnim promišljanjima učene i obrazovane spisateljice. Najprije treba spomenuti misao *Jakova Mamića*: (...) dok se bavi teologijom Križa, Edith ima otvorene oči za suvremenu filozofsku misao kojom uspijeva koncipirati i razraditi »filozofiju osobe«. <sup>16</sup> U svojoj pak spomenutoj raspravi o E. Stein *Vjekoslav Bajsić* bilježi da se odlučila za Akvinčeve filozofijske prosudbe: »Da sie gläubig, war, wählte sie Theozentismus des Aquinaten. Theozentrisch zu philosophieren heiß aber alles herauszuziechen, ... nicht nur das, was natürlicher Erkenntnis, sondern auch, was der Offenbarung zu entnehmen ist«. <sup>17</sup>

<sup>15</sup> E. Stein, *Znanost Križa*, Zagreb, 1983., 98 (kratica: Stein, ZK).

<sup>16</sup> J. Mamić, *Predgovor*, u: E. Stein, nav. dj.

<sup>17</sup> Vjekoslav/Alois Bajsić, *Begriff einer »christlichen« Philosophie bei Edith Stein*. Excerpta ex dissertatione ad Lauream, Bozen, 1964., 4.

U sažetku svoje doktorske disertacije Bajsić je građu objelodanio na 38 stranica (39. je ispisana sadržajem). Pregledno to izgleda ovako:

Einleitung – Seite 3

Bibliographie – Seite 11

Inhaltsverzeichnis des Handskripts – 13

III. Begriff der »Christlichen Philosophie«

S. 2. Stufen der Auseinandersetzung

c. Egozentrisch theozentrische Spannung... S. 15.

d. Kritisch – dogmatische Spannung... S. 22.

e. Autonom – heteronomie Spannung... S. 26.

f. Natürliche – übernatürliche Spannung... S. 34.

Bajsić priznaje da nije želio utvrditi odgovor na pitanje o odnošaju između vjere i znanosti, ali će u mudroslovnim razmišljanjima čitatelj moći prikazati piščevu tvrdnju o jasnoj određenosti E. Stein prema spomenutim pitanjima: »(...) aber bei E. Stein haben wir beide Einstellungen echt vor uns.«<sup>18</sup>

Već je spomenuto kako je E. Stein u svome mudroslovnom promišljanju pod utjecajem svoga učitelja *E. Husserla*,<sup>19</sup> ali i *M. Schelera*. No snažan utjecaj je imao Toma Akvinski s čijom se filozofijom susrela kasnije. Spomenuti su filozofi poticali želju E. Stein za znanjem, osobnim prosudbama o mudroslovnim sastavima spomenutih pisaca. (Djelo *Endliches und Ewiges Sein*, objelodanjeno poslije smrti, nosi tragove spomenutih pisaca, kako je spomenuto.) Bajsić pripominje: »Durch die passive Einstellung der Phänomenologie wird somit auch der Hang zum Mystik gefördert, von wir bei E. Stein vorfinden.«<sup>20</sup> Bajsić spominje također promišljanja E. Stein o *Heideggeru*, no izrijeком ističe da je za nju Husserlovo učenje moderna filozofija (Für E. Stein ist die Husserlsche Lehre die eigentliche moderne Philosophie).<sup>21</sup> Ipak treba priznati da je na spomenutoga učitelja E. Stein »als Gläubige hat sie bei dem hl. Thomas 'gläubig' philosophieren gelernt.«<sup>22</sup> Svojim proučavanjem E. Stein, njenih djela (a jamačno i života) Bajsić je želio i

<sup>18</sup> Nav. dj., ovdje.

<sup>19</sup> E. Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, 1913.

<sup>20</sup> Vj. Bajsić, nav. dj., 5.

<sup>21</sup> Nav. dj., 21.

<sup>22</sup> Nav. dj., ondje.

nastojao raščlaniti sastavnice i značajke »kršćanskoga« filozofiranja. Stein je, sudeći prema životnom putu i radu, bila uporna i dosljedna u potrazi za Istinom (d. *Wahrheit*), a u predgovoru njezina djela *Znanost Križa* piše da u »paragrafu *Ja i sloboda*, u kojem obrađuje pojam i stvarnost duše, osjećamo koliko je njezina znanstvena smisao, a prema tome i unutarnje doživljavanje, prožeto suvremenim filozofskim priznanjem (*Ich – förmigkeit*)«. <sup>23</sup> Mudroslovna promišljanja E. Stein, proučavanje svih postignuća filozofiranja njenoga životnog razdoblja (s kraja XIX. i prvih desetljeća XX. stoljeća) služili su joj za što jasnije i potpunije otkriće istine i smisla ljudskoga života i opstojnosti. Vjekoslav Bajsić je razmišljajući o E. Stein i čitajući njena djela pripomenuo o »kršćanskoj« filozofiji da doista nema više svijesti od vjerničke (keine höhere Gewißheit als des Glaubens)<sup>24</sup> koja je pomogla u izboru svjetonazora i životnoga puta ozbiljne i vrijedne filozofkinje.

Podatci iz životopisa E. Stein potvrđuju da je u mladosti i djetinjstvu bila u obiteljskom domu lijepo odgojena. Trgovačka obitelj imala je mogućnosti djeci osigurati obrazovanje i odgoj u skladu s onodobnim društvenim zahtjevima. Edith je tražila i nalazila sebe u znanosti i književnosti. Studirala je, kako pišu njeni životopisci, filozofiju i psihologiju, povijest i germanistiku, bilježe također njene ispite i doktorsku disertaciju. No unatoč istančanu osjećaju za život, za zbiljnost (jamačno naslijeđene), ali u znanosti sklonost mudroslovnim promišljanjima usmjerit će traženja Istine na prihvaćanje katoličkoga kršćanstva. Osobno je zabilježila: »Nasumce sam posegla za jednom debelom knjigom koja je bila naslovljena *Život sv. Terezije Avilske*. Počela sam čitati. Knjiga me je toliko osvojila da nisam prestala čitati dok nisam došla do kraja. Kad sam zatvorila knjigu, rekla sam: 'To je istina!'«. Od spomenute istine, od znanstvenih promišljanja stigla je do Boga, do Istine kojoj će posvetiti svoj život. Od susreta mlade znanstvenice i društvene djelatnice, gorljive odgojiteljice i braniteljice osobne slobode, postat će redovnica, članica i pripadnica veoma stroge ženske redovničke zajednice bosonogih karmelićanki.<sup>25</sup>

Brojna su pitanja koja se nameću u svezi sa životnim putem Edith Stein, ali ne umanjuju ih nikakve površne prosudbe. Mlada je Židovka proživjela sve povijesne potrese od kraja XIX. i u prvoj polovici XX. stoljeća (što je već spomenuto), kada je stara Europa, kolijevka kršćanstva, proživljavala

<sup>23</sup> Usp. F. Mamić, *Predgovor*, nav. dj., 7.

<sup>24</sup> Vj. Bajsić, nav. dj., 36.

<sup>25</sup> Usp. A. Sekulić, nav. dj. 350–353.

složenu prepletenost zbivanja društvenih, gospodarskih i uljudbenih lomova. No *Henri Dominique Lacordaire* bio je jedan od rijetkih katolika koji je osjećao plemenitost i veličinu nekih vrijednosti svoga vremena, možda stoga što je prošao kroz iskustvo nevjerovanja.<sup>26</sup> Edith Stein nije proživjela nevjeru (ateizam), ali je bila svjedokinja snažnoga raskršćavanja (*dekristijanizacije*), koje je proizašlo iz duhovnih promjena potaknutih francuskom revolucijom. A obilato potpomognutu »industrijskom revolucijom«. Prihvaćajući katoličanstvo E. Stein nije izbjegla valovito more svagdašnjosti, nego se uključila u strujne vrtloge snagom postojane, tvrde vjere i vjernosti.

### *Promišljanje o duhovnom iskustvu u ozračju fenomenologije*

U duhovnim promišljanjima E. Stein je napisala niz radova, ali *Znanost Križa* (Kreuzeswissenschaft) najizvorniji je duhovni spis E. Stein. Autorica ga je načinila na poziv svoje uprave u povodu 400. obljetnice rođenja sv. Ivana od Križa. Odmah recimo da ga zbog uhićenja (1942.) i brze smrti u jednom od koncentracijskih logora Hitlerovog nacionalsocijalizma, vjerojatno u Auschwitzu, nije dovršila.<sup>27</sup>

Poslušna svojoj redovničkoj upravi, poglavarstvu redovnica koje sv. Ivana od Križa nazivaju svojim ocem (»naš sv. otac Ivan«) baš kao što im je duhovna majka sv. Terezija Avilska.

No s. Benedikta Terezija od Križa (Edith Stein) u *Predgovoru* svome djelu piše: »(...) pokušavam shvatiti sv. Ivana od Križa u svjetlu jedinstva njegova bivstva što ga pokazuju njegov život i njegova djela, i to pokušavamo učiniti s gledišta s kojega nam je moguće okusiti to jedinstvo«. <sup>28</sup> Rukopis svoga djela E. Stein je osobno rukom ispravljala; ukupno ima 1–777 stranica; podijeljen je u sljedeće dijelove/poglavljaja: Uvod, str. 1–10; I. dio, str. 10–14. – II. dio str. 16–153, III. dio str. 163. K tomu treba pribrojiti još priloge djelu (Biografski podatci, razna tumačenja i sl.) str. 184–199. Knjiga u hrvatskom prijevodu ima 200 str., dok izvorni rukopis (...) ima 177 stranica. (Naslovi pojedinih dijela su I. *Poruka Križa*, II. *Nauk Križa*, III. *Nasljedovanje Križa*.)<sup>29</sup>

<sup>26</sup> Usp. G. Bedouelle, *L'histoire de l'Eglise*, (prijevod), Zagreb, 2004., 186.

<sup>27</sup> J. Mamić, *Predgovor*, nav. dj., 7.

<sup>28</sup> E. Stein, ZK, 9.

<sup>29</sup> Usp. E. Stein, ZK, 188–194.

Ne treba posebice isticati da je djelo E. Stein/s. *Benedikte Terezije od Križa* odraz i izraz sasvim osobite (i osobne) putanje u kojoj se našla karmelićanka u nasrtajima ratnih oluja i bojnih pokliča i pogibeljne, strašne nacističke ideologije. Stein je izgradila i izradila osobnu »teologiju Križa« koja izvire iz osobnoga dubinskog iskustva. U knjizi je riječ o životnoj *istini, zbiljskoj i djelotvornoj* koja u stanovitom smislu nju oblikuje i određuje njezine postupke. Međutim, redovnica-znanstvenica prati suvremenu filozofsku misao s pomoću koje promišlja i razrađuje svoju »filozofiju osobe«. <sup>30</sup> Priznaje, naime, da pokušava zabilježiti »ono što spisateljica misli, da je u naprezanju čitavog života shvatila o zakonima duhovnoga bivstva i života.« <sup>31</sup>

Spisateljica je na stranicama svoga djela »pokušala« shvatiti sv. Ivana od Križa, njegov život i njegova djela. U ovome poslu pomogla su joj djela: »našega o. Bruna: *Saint Jean de la Croix*, Paris, 1929. i *Vie d'Amour de Saint Jean de la Croix*, Paris, 1936.« <sup>32</sup> Koristila je spisateljica i djelo: Jean Baruzi: *Saint Jean de la Croix et le Probleme de l'Expérience Mystique*, Paris, 1931., ali prema njemu je oprezna i kritična.

U radu i svojoj knjizi Edith Stein tumači i raspravlja o djelima Ivana od Križa te spominje njegove »četiri velike rasprave koje su nam ostale – *Uspom na brdo Karmel, Tamna ura, Duhovni spojevi, Živi plamen ljubavi* – došli su do nas *Uspom* i *Noć* u nepotpunom obliku.« <sup>33</sup>

Budući da je riječ o višeznačnom književnom djelu Ivana od Križa, potrebno je najprije upozoriti na mjesto koje vrsnom književniku, blistavom i dubokom umniku te duhovnom učitelju pripada u povijesti uljuđena svijeta, te svjetskoj i španjolskoj književnosti; zatim raščiniti i raščlaniti *Spjev* sadržajno i estetsko-filozofski te napokon istaći vrijednost i značenje Ivanova djela za hod na putu prema sretnom Susretu, radosnoj Sreći i predanju Ljubavi.

Ispod slike koju je naslikao Vanelli Felice potpis je: *Giovanni della Croce, poeta e scrittore*. <sup>34</sup> Slikar je shvatio Ivana od Križa kao pjesnika i pisca. Razlikuje, dakle, pjesnički rad bosonogog karmelićanina iz Fontivérosa (Avila, Španjolska) od njegovih spisateljskih djela. Opsežna pak

<sup>30</sup> Usp. E. Stein, ZK, 7.

<sup>31</sup> Nav. dj., 9.

<sup>32</sup> Isto djelo, ondje.

<sup>33</sup> E. Stein, ZK, 26.

<sup>34</sup> S. Giovanni della Croce (1591.–1991.), *Proiezioni Artistiche*, Milano, 1990, 2.

knjiga *Antología poética sobre San Juan de la Cruz*<sup>35</sup> složena je na temelju stihova stosedamdeset španjolskih pisaca nadahnutih i posvećenih velikom uzoru, književniku izvan vremenskih, pomodarskih mjerila. Ivan od Križa je, naime, i za Federica Garciju Lorcu nadahnuti pjesnik,<sup>36</sup> Luis Cernuda drži da je sa svjetskoga književnog gledišta veliki pjesnik španjolskoga jezičnog izričaja,<sup>37</sup> za Rafaela Albertija je »Nuestro más grande poeta«,<sup>38</sup> dok Jorge Guillen piše: »(...) San Juan místico, poeta, pensador, lo resolvió todo en ceal unidad«,<sup>39</sup> kritički mu pak Juan Ramon Jimenez priznaje: »San Juan de la Cruz es universal (...) Poesia inefable. La poesia es una tentativa de aproximarse a lo absoluto, por medio de simbolos.« I dok bi se mogla nizzati mišljenja, prosudbe i razmišljanja koje su izrekli, napisali i objelodanili španjolski pisci o svome velikom sunarodnjaku, moglo bi se također spomenuti i zabilježiti što je sačuvano na njemačkom, talijanskom, francuskom, poljskom i drugim jezicima, ali ne bi trebalo velikih napora da se zabilježi što je o karmelićanskom pjesniku, mistiku (*Doctor mysticus*) i pjesniku napisano na hrvatskom jeziku.

Premda je bio redovnik, Ivan od Križa nije apstraktni pisac i pjesnik. U svome radu bio je neprestance u slijedu onodobnih kulturnih i duhovnih zbivanja u Španjolskoj, dionik je humanističkog obrazovanja koje je primio u isusovačkom kolegiju u *Medini del Campo*, prihvaća utjecaje sa sveučilišta u Salamanki, pa zatim u *Alcali de Henares*.<sup>40</sup>

Ivan od Križa živi – kako je spomenuto – u doba *katoličke obnove*, a sam je protagonist obnove karmelićana: svjedok je brojnih duhovnih pokreta, molitvenih, misijskih, a također i mnogih heretičkih.

Četiri stoljeća nakon Ivanove smrti nameće se pitanje koliko je on, koliko su njegova djela, pouka suvremenom čovjeku. Budući da se njemu vraćaju naši istaknuti suvremenici Karl *Rahner*, Gustav *Thibon*, Federico Ruiz *Salvador*, Edith *Stein*, Ivan *Pavao II.* i brojni drugi, treba upozoriti da i u naše doba ljudi žive svojevrsnu »tamnu noć« – prazninu koja ih čini nesretnima: da su brojni koji se nadaju i žele, mole Boga da se pokaže i

<sup>35</sup> I. Bengoehen, *Antología poética sobre San Juan de la Cruz*, Sevilla, 1989., 468.

<sup>36</sup> F. Garcia Lorca, *Teoria y juego del duenae, Ultras completas*, Madrid, Aguilar, 1966., 120.

<sup>37</sup> L. Cernuda, *Poesia y literatura*, Barcelona, 1965., 53.

<sup>38</sup> R. Alberti *La arbolecta perdida*, 2<sup>o</sup> Barcelona, 1988., 248, 250.

<sup>39</sup> J. Guillen, *Lenguaje insuficiente*, Alianza Editorial, 1989., 104.

<sup>40</sup> A. Sekulić, *Ivan od Križa – svetac i pjesnik*, Vjesnik, 13. siječnja 1991., 11.

side u našu »tamu« kako bi se ponovno što pozitivno dogodilo na obzorju doživljavanja.

Prema nekim bibliografskim bilješkama *Duhovni spjev* Ivana od Križa treće je djelo u nizu drugih (*Uspon na goru Karmel*, u tri knjige: 13 + 31 + 45 poglavlja; *Tamna noć duše*, u dvije knjige i *Živi plamen*), pismo – kako je već spomenuto – u tamnici. Edith Stein je, naime, prikladno i lijepo zabilježila da je djelo nastalo u danima kad je njegova duša bila ranjena svim bolima i slastima ljubavi, u Toledu, za tamnovanja, kada rane i čežnje bole, krvare sokovi nade, ali krijepe vjeru u susrete, u Sutra koje će biti bolje, punije. No spomenuta spisateljica spominje da je Ivanovo djelo *Duhovni spjev* doprlo do nas u dva značajna predložka.<sup>41</sup> Možda bi uputnije bilo istaći da je riječ o dopuni s nekoliko strofa.

U prikazima velikana duha, darovitih i providencijalnih ljudi obično se ističu značajniji životopisni podaci. No u životu Ivana od Križa nema velikih, potresnih podataka koji bi fascinantno privlačili motritelja i čitatelja: bio je, naime, kratka životna vijeka (49 godina) i nije se kretao izvan dvije španjolske pokrajine Kastilje i Andaluzije (*Castiglia, Andalusia*). Žićem je pak svojim ispunio drugu polovicu XVI. stoljeća. Pisac A. Paolini pripominje: »Non molto ricca di episodi, senza risonanze grandiose nel suo tempo. Ricca solo di esperienza divina.«<sup>42</sup>

Iz životopisa Ivanova<sup>43</sup> mogu se za ovaj rad izlučiti temeljne značajke: djetinjstvo i mlade dane proveo je u siromaštvu i radu (*un ambiente di miseria e di lavoro*), u dvadeset i prvoj godini Ivan/Juan de Yepes stupa u Karmel (bussa alla porta del Carmelo di Medina del Campo, vi prende l'abito e inizia il noviziato col nome di *Giovanni di San Mattia*), i – za ovu raspravu značajan podatak – s 34 godine složio je *Duhovni spjev* utamničen u Toledu *in carcere conventuale*, kako bilježe talijanski pisci.

Spomenuti su neki podatci o *Spjevu*, ali treba o zbirci duhovno-ljubavnih zaziva i uzdača (*Canzoni fra l'anima e lo sposo*) zabilježiti sljedeće:

U prvom sadržaju djela je 39 strofa, u drugom pak četrdeset. Međutim, od spomenutih 39 strofa složeni su u toledskoj tamnici 31, a kad se slobodan našao u Baezi i Granadi, napisao je bosonogi karmelićanin još osam strofa pa ih je ukupno bilo 39. Kasnije, u konačnoj verziji našla se još jedna strofa

<sup>41</sup> E. Stein, ZK, 133.

<sup>42</sup> Usp. A. Paolini, *Con s. Giovanni della Croce in cerca dell' Amore*, Roma, 1990., 10.

<sup>43</sup> Usp. A. Sekulić, *Karmelićanski prinosi...*, Zagreb, 2001., 77 ss.

pa djelo ima u svemu 40 strofa.<sup>44</sup> Već je spomenuto da je E. Stein u svojim tumačenjima Ivanova *Spjeva* imala na umu obje verzije djela. U suvremenim prikazima, tumačenjima i raspravama prihvaća se kao cjeloviti tekst sa svih 40 strofa. Treba još pripomenuti da su prvih 31 strofa nastale u razdoblju od početka prosinca 1577. do kraja kolovoza 1578. za tamnovanja, u trenutcima »di passione del corpo e dello spirito, il Santo si rivolge a Dio, gli apre l'anima com'era al momento presente, rivivendo il cammino fino allora percorso e ancora aperto alla più grande speranza per questo amore sempre presente.«<sup>45</sup> Sljedeće strofe 32–34 napisao je Ivan god. 1580.–1581. u Baezi, dok su u Granadi nastale strofe 35–39. god. 1582.–1584. Konačno je u integralni tekst uključena strofa označena br. 11. Poznavatelji Ivanovih djela drže da je »completa di tutto il poema« složena i uređena između 1582. i 1584. kada je pjesnik boravio u Granadi u samostanu »de los Martires.« Osobno prihvaćam misao da je Ivanov *Spjev* autobiografsko djelo u kojem utamničeni karmelićanin, pod suspenzijom *a divinis*, povjerava Bogu svoju ljubav, čežnju na putu Vječnosti: »Certamente il *Cantico* di Giovanni della Croce è eco della sua esperienza, del suo rapporto con Dio.« *Spjev* je kao djelo potpuno, cjelovito i u njemu je sustavno zabilježen nauk bosonogog karmelićanina, pjesnika-mistika. Edith Stein je *Canciones entre el alma y el esposo* nazvala »zaručničkom pjesmom duše«.<sup>46</sup>

Budući da je niz pjesama skupljenih u *Duhovnom spjevu (Spjev)* iznimno bogat slikama i mislima, treba upozoriti na to da je Ivan od Križa prije skladanja i slaganja *Spjeva* stekao iskustvo kontemplativnog redovničkog života u terezijanskom obnovljenom Karmelu. Doduše, on nije ostavio sustavni prikaz mistike, ali je ostavio četiri velike rasprave: *Uspom na goru Karmel*, *Tamna noć*, *Živi plamen ljubavi* i *Spjev*, o kojemu se ovdje raspravlja, a složen je osim spomenutih četrdeset kitica i od niza prozних tumačenja. Treba prihvatiti misao da su sva djela protekla iz istoga vrela: iz muka i blaženstva srca koje je Bog pogodio i ranio čežnjom za sobom, za Srećom i Ljubavi. Tamnovanje u Toledu bilo je najosobnije iskustvo koje mu je bilo darovano za osobno očišćenje i uspon. No pjesnički izraz, sažeti stihovi nisu jamačno bili sasvim jasni jednostavnim duhovnim kćerima i sinovima Ivanovim, pa toj činjenici treba zahvaliti što je njihov duhovni voditelj svoje životno-vjersko iskustvo i pjesničko nadahnuće pretočio u jezik filozofski i

<sup>44</sup> Usp. A. Paolini, nav. dj., 24, 27–38.

<sup>45</sup> Isto djelo, ondje.

<sup>46</sup> E. Stein, ZK, 138.



bogoslovski obrazovanog mislitelja. Ivanov je cilj: otkriti put duše k Bogu te u djelatnost Božju u duši koja mu teži. Već je spomenuto u ovom radu: Bog je ljudske duše stvorio za sebe. Jedino za sebe. Zato smo stvoreni za Ljubav, i sve vrijeme koje se ne posvetimo Ljubavi izgubljeno je i proigrano ludo, prokockano.

Treba priznati da Ivan od Križa nije ipak napisao svoja djela za svakoga, nego za one koji imaju stanovito iskustvo u nutarnjem, duhovnom životu. Za one koji su čuli ustrajan Božji zov, glas koji mami u nepoznatu noć i samoću, u čarobnu pustolovinu duhovnosti. Bog naime poziva u osobnim dubinama, jer boravi u dnu našega bića; njegov je glas – šutnja. Raskošna šutnja koju ne omeđuju samostanske zidine, niti se oblači u redovničke odjeće. Boga naći i oslušivati mu glas znači posvuda ga i neprestance tražiti. *Duhovni spjev* je pak svojim kiticama i tumačenjima prikaz mističnog razvitka duše koja je već ostavila za sobom sve stvoreno i bavi se još jedino svojim Bogom.

U prikazima *Spjeva* ističe se činjenica da postoje dva predložka teksta. Budući da je razlika u razmještanju kitica, potrebno je »svaku redakciju čitati kao cjelinu i dati da na nas djeluje u svojoj povezanosti (...)«. U ovom radu ne želi se o spomenutim razlikama sustavno raspravljati, ali se čini uputnim zabilježiti pripomene E. Stein:

»Želimo upozoriti na četiri činjenice koje su očito u nutarnjoj svezi: 1. Drugi predložak *Spjeva* ima jednu kiticu koje nije bilo u početku (...). 2. Drugi predložak rastavlja *Spjev* u tri dijela: I, II, III. – 3. Mijenja poredak kitica i tako križa strukturu *Spjeva*. 4. Ispred početka tumačenja prve kitice umeće, u svezi sa *Spjevom*, *Argumentum*, tj. kratko kazalo vodećeg tijeka misli. Prema tom kazalu kitice obrađuju put duše od trenutka kad se počela posvećivati služenju Bogu do najvišeg stupnja savršenstva, do duhovnog vjenčanja; zato su dotaknuta i tri stupnja ili tri puta koji vode tom cilju: put čišćenja, rasvjetljenja i sjedinjenja (...). Posljednje kitice još obrađuju stanje blaženih, prema kojemu teže savršeni.«<sup>47</sup>

Unatoč isticanju pojedinih dijelova-ulomaka iz knjige Edith Stein o znanosti Križa, među kojima ulomke pod naslovima *Duša u carstvu duha i duhova* (str. 94) te onoga *Ja i sloboda* »u kojem se obrađuje pojam i stvarnost duše« (J. Mamić) u ovom sam se prikazu odlučio za ulomak *Za razliku u karakteru simbola: obilježje i kozmički izraz* (str. 28 ss). Riječ je o ulomku iz prvog dijela knjige koji pridonosi shvaćanju i razumijevanju po-

<sup>47</sup> E. Stein, ZK, 141.

stupka spisateljice u tumačenju pojmova i njihova sadržaja u knjizi. Znanstveno i vjernički E. Stein nastoji protumačiti jedinstvene stihove Ivana od Križa. Uronjena duboko u mistično raspoloženje koje nudi Ivanov *Spjev*, sama zaljubljenički predana Križu učena karmelićanka imenuje pojmove, razlikujući pak naravno od nadnaravnoga, bitno od nebitnoga, noć od dana, predmet od simbola. Sve to čini s mjerom, bogoslovski dosljedno, uronjena u nadahnuće i sadržaj stihova Ivana od Križa.

C) Riječi su i tumačenja sljedeća (u prijevodu):

Najprije treba pitati jesu li križ i noć *simbol* u jednakom smislu. Jer ta se riječ upotrebljava u vrlo različitom značenju. Nekad se uzima u vrlo širokom smislu, tako da se pod tim razumijeva sve tjelesno čime se označuje nešto duhovno, ili sve poznato iz naravnog iskustva čime se ukazuje na nešto nepoznato, možda čak na nešto što se ne može iskusiti po naravnoj spoznaji. U tom širokom smislu mogu se i križ i noć nazvati simbolom. Ali suprotnost je vidljiva već kad se uzme u obzir razlika između *znaka* i *slike*. Slika – shvaćena kao kopija – po unutrašnjoj sličnosti ukazuje na ono što je preslikano: onaj tko je vidi, bit će po njoj upućen neposredno na pralik koji u njoj prepoznaje ili koga po njoj upoznaje. Naprotiv, znak i ono što njime označuje ne moraju se sadržajem pokrivati. Njihov odnos temelji se na samovoljnoj odredbi; o toj odredbi moramo biti obaviješteni da bismo znak razumjeli. Očito križ nije lik u pravnom smislu. Kad ga zovemo znakom, to ne kaže mnogo više negoli simbol u netom opisanom širokom značenju: nešto vidljivo što ukazuje na neki smisao koji se nalazi iznad vidljivih stvari. Između križa i trpljenja nema sličnosti koja bi se mogla neposredno shvatiti, ali ne postoji ni samovoljno utvrđeni odnos kao kod znaka. Križ je dobio svoje značenje po svojoj povijesti. On nije običan *naravni predmet*, nego *oruđe* koje je ljudska ruka napravila i upotrijebila u sasvim određenu svrhu. Kao oruđe odigrao je u povijesti ulogu od neusporedivog dometa. O toj ulozi nešto znade svatko tko živi u kršćanskom uljudbenom krugu. Zato križ svojim vidljivim likom vodi neposredno u obilni smisao koji je u nj utkan. On je, dakle, znak, ali ne znak kome je značenje umjetno prišito, nego mu doista odgovara na temelju njegova djelovanja i njegove povijesti. Njegov vidljiv lik ukazuje na smisao s kojim je u vezi. To imam na umu kad ga zovem *obilježjem*.

*Noć* je, naprotiv, nešto *naravnoga*: opreka svjetlu koje obavija nas i sve stvari. Ona nije *predmet* u pravnom smislu riječi: ne stoji nasuprot nama, a nije tu ni radi same sebe. Nije ni *slika*, ako se pod njom misli na neki vidljiv oblik. Ne vidi se, nema oblika. A ipak je primjećujemo, dapače, bliže nam je

negoli stvari i likovi, mnogo je čvršće povezana s našim bićem. Kao što svjetlo čini da se stvari pojavljuju sa svojim vidljivim svojstvima, tako ih noć *guta*, a prijete da i nas proguta. Što u nju utone, nije naprosto ništa: to i dalje postoji, ali neodređeno, nevidljivo i bez odličja kao sama noć, ili sjenovito i sablasno i stoga opasno. K tome, naše vlastito biće nije ugroženo samo izvana od opasnosti koje su skrivene u noći, nego je u nutrini pogodeno od iste noći. Noć nam oduzima upotrebu osjetila, usporava naše kretanje, paralizira naše sile, tjera nas u osamljenost, čini nas same nalik sjenama i sablastima. Ona je kao predokus smrti. A sve to ima ne samo vitalno nego i duševno-duhovno značenje. Kozmička noć djeluje na nas slično kao i ono što se u prenesenom smislu zove *noć*. Ili obrnuto: ono što u nama proizvodi slično djelovanje kao kozmička noć, to se u prenesenom smislu naziva *noć*.

Ali prije negoli pokušamo shvatiti to nešto, mora nam biti jasno da već i kozmička noć ima dvostruko lice. Tamnoj i neugodnoj noći stoji nasuprot čarobna noć puna mjesečine, noć obasjana blagim, nježnim svjetlom. Ta ne *guta* stvari, nego čini da zasja njihovo noćno lice. Sve što je tvrdo, oštro i kričavo tu je prigušeno i ublaženo; pokazuju se bitne crte koje se nikad ne pojavljuju usred bijela dana. Mogu se također zamjećivati glasovi koje buka dana zatumljuje. Svoje vlastite vrijednosti nema samo svijetla noć nego i mrkla noć. Ona dokrajčuje žurbu i buku dana, ona donosi počinak i mir. Sve se to ostvaruje i u duševno-duhovnom svijetu. Postoji noćna, blaga jasnoća duha u kojoj se on, slobodan od dnevnih poslova, oslobođen i sabran u isti mah, povlači u duboku povezanost svog bića i života, svijeta i nadsvijeta. Postoji i duboko zahvalno počivanje u miru noći. Na sve to treba misliti ako se želi razumjeti simbolika noći sv. Ivana od Križa. Znamo po svjedočanstvima o njegovu životu i po njegovim pjesmama da je vrlo cijenio kozmičku noć sa svim prelijevanjem boja u njoj. Čitave je noći proveo na prozoru gledajući na prostran krajolik ili pod vedrim nebom. I nalazi riječi za noć koje nije nadmašio nijedan pjevač noći (*Duhovni spjev*, kitica 15.). Duša uspoređuje Dragog:

La noche sosegada	On noć je tiha, blaga
En par de los levantes de la aurora	U času kad se zora istom rađa,
La musica callada,	On tihana je glazba,
La soledad sonora,	Miloglasna samoća,
La cena, que recrea y enamora.	On večera što osvaja i krijepi.

Kad mislilac Ivan govori o noći u svojim raspravama, onda iza toga stoji veliko obilje onoga što ta riječ znači za njega, pjesnika i čovjeka. To

smo pokušali, ukoliko je to simbolički izraz, u nekoliko poteza prikazati, ali ne i iscrpsti. Sad se moramo potruditi da shvatimo što se treba na taj način simbolički izraziti.

(*Znanost Križa*, 28, 29)

Nema, jamačno i ne može biti rasprave o dojmovima, raspoloženju i doživljajima Edith Stein. Za nju je pjesništvo Ivana od Križa priručnik na putu savršenstva, u stanovitom smislu temelj *Znanosti Križa*, viđenje i doživljaj Križa; Ivanovi su stihovi za nju *poruka Križa*. Treba prevaliti dugi put da bi se stiglo do savršenstva, do vjere i kontemplacije. *Uspón na brdo Karmel* o kojemu piše Ivan od Križa jest »skrivena Božja mudrost« – *mistično bogoslovlje*. U sadržaju svoje knjige sestra Benedikta od Križa raspravlja o »tamnoj noći osjetila« na putu življenja poruke Križa, o vjeri i životu po vjeri i o svemu što duša kuša »u noći duha«. Konačno, znakovit je naslov zadnjega dijela knjige: *Zaručnička pjesma duše* (str. 133–153). Knjiga *Znanost Križa* izvrstan je poticaj za vjerničke i nevjerničke čitatelje koji žele »zaviriti u sebe«, u zrcalu prepoznati sebe.

Spisateljica E. Stein pripominje: »Dosad su se, možda po ignacijskoj metodi, u satima meditacije vježbale duševne moći – osjeti, mašta, pamćenje, razum, volja. One sad otkazuju službu. Svi naponi su uzalud. Duhovne vježbe (...) postaju mukom, nepodnošljivo pustima i neplodnima (...) U takvim raspoloženjima, na tim raskrižjima Ivanovo djelo je jedinstveno kao putokaz na putu Voljenom za kojim žarko žudim /Aquel que yo más quiero.« Poznata je misao da je kontemplacija umijeće ljubavi, ulivena spoznaja Boga praćena ljubavlju, koja dušu ujedno rasvjetljuje i užije ljubavlju dok se ne uspne do Boga, svoga Stvoritelja.

Netko je rekao da je svaka ljepota tužna i da je u temelju gorčina i plač. Otuda ne treba zahtijevati na putu k Sreći radosni osmijeh. Jer Bog nas je stvorio za ljubav, Bog koji je sama ljubav. Valjda zato najteža ljudska patnja i najžešća bol prate (možda iz nje izviru?) svaku ljubav. I put prema zajedničkoj i osobnoj Ljubavi.

Trebam li pak jednostavno, književnopovijesno vrednovati *Duhovni spjev*, ne mogu reći neku novu »istinu«. Ali tijekom XVI. stoljeća nastalo, prerađivano i dopunjavano kiticama i proznim tumačenjima, Ivanovo je djelo obilježeno svim oznakama, značajkama i biljezima vremena: baroknim lepršavim riječima, nomenklaturom onodobne španjolske i talijanske lirike. Ivan je posegnuo za jedinstvom *Pjesmom nad pjesmama* kao uzorkom, ali ne zanemarujući metafore, komparacije, ekloge, i alegorije iz antičke

književnosti. Svetopisamski pak pjesnički tekst davao je Ivanu sigurnost u proučavanju unutarnjeg života.

Međutim, sve to pribavilo je Ivanu književnu slavu i uključilo ga među vrhunske pjesnike onoga doba, kako je već spomenuto na početku ovoga rada. Ali njegovo se djelo nudi svima kao vodič, jer želi pomoći na putu u tajanstveno carstvo unutarnjeg života. Unatoč mišljenju da je Ivan od Križa pisao svoja djela za svoje suredovnike: karmelićanke i karmelićane, jer se među njima posebice njeguje unutarnja molitva.

### *Žena svoga vremena*

Među spisima Edith Stein našli su se spisi, kraći radovi vjerskoobgojnog sadržaja skupljeni u knjigu pod naslovom *Die Frau: Ihre Aufgabe nach Natur und Gnade* u nas prevedene: *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti* (objelodanjeno u Zagrebu, 1990., str. 1–145). No već su nakladnici (»izdavači«) na početku knjige upozorili suvremene čitateljice i čitatelje da su sabrani radovi E. Stein ponešto različiti sadržajno od onih koji su se širili među kršćanima poslije II. vatikanskoga crkvenog sabora, te su prosudili: »Izvorište njezinog (E. Stein, A. S.) gledanja je Sveto Pismo te je tu kao Židovka nalazila osobito obilate indikacije za utemeljenje svoga teološkog razmišljanja. Svoje teološko razmišljanje razvija po načelima poštovanog učitelja sv. Tome Akvinskog, a duhovno gledište crpi iz terezijanske pedagogije i iskustva.«<sup>48</sup>

Uz ovo djelo spominju se još spisi *Hochzeit des Lammes* (Svadba Jaganjčeva), *Kreuzeshöhung* (Uzvišenje križa), *Das Gebet der Kirche* (Molitva Crkve) i niz drugih (napisanih prigodice).

Dvije temeljne činjenice treba imati na umu: Edith Stein bila je vjernica i bila je odgojiteljica, docent na pedagoškoj akademiji (radila je s akademskom mladeži). Dodati k tomu treba i činjenicu da je svoje ženstvo posvetila strogom redovništvu, a pravo svoga materinstva ispunila je znanstvenim radom za opće dobro i za dobro svih građana »kraljevstva Božjega« (für Bürger des Gottesreiches).

U knjizi E. Stein sljedeće su sadržajne cjeline: *Etos ženskih zvanja* (str. 9–14), *Zvanje muškaraca i žene po naravnom i milosnom redu* (str. 15), *Ženin kršćanski život* (str. 37–50), *Temelji ženskog obrazovanja* (str. 53–60), *Problemi ženskog obrazovanja* (str. 65–115) – cjelina ima pet odsjeka – *Za-*

<sup>48</sup> E. Stein, *Žena. Njezina zadaća po naravi i milosti*, Zagreb, 1990., 5.

*daće žene kao voditeljice mladeži u crkvi* (str. 121–124). *Zadnja dva poglavlja* kratki su, ali znakoviti za razdoblje u kojem su napisani: *Vlastita vrijednost žene u svom značenju za život naroda* (str. 131), *Zadaci katoličkih akademičarki Švicarske* (str. 139).

Ne treba nikakvih posebnih napora da se zaključi kako je spisateljica koja je vjernica, obrazovana žena koja poznaje pitanja žena između dva svjetska rata. U jednom svome članku spisateljica piše: »Stoga se sada pokušava ovako razmišljati: nastojmo pogledati najdublju unutrašnjost našega bitka; vidimo da on nije nešto gotovo, nego nešto što postaje i pokušavamo steći uvid u proces postojanja: ono što jesmo i što ćemo postati; ne staje u sebi zatvoreno, nego se mora tek ostvariti. Sav naš bitak, postojanje i djelovanje u vremenu, određeni su od vječnosti i imaju smisao za vječnost...«.<sup>49</sup>

U raspravi o etosu ženskih zvanja spisateljica tumači pojam i riječ: »Pod *etosom* se, prema smislu riječi, može razumjeti nešto trajno što ravna čovjekovim činima, ne mislimo pri tom na zakon koji pridolazi čovjeku izvana ili odozgor, nego na nešto što u njemu samo djeluje – *unutrašnja forma*, trajno *držanje* duše, ono što se u skolastici naziva *habitusom* (...) postoje *urođeni habitusi* (...), postoje i *uliveni habitusi* – bogoslovne kreposti (...). Kako se stječu, tako se mogu i izgubiti. Ne pripadaju duši kao nešto nepromjenljivo, nego su lako promjenljive.«<sup>50</sup>

Budući da svakom zvanju odgovara poseban etos koji zahtijeva njegov vlastiti smisao, Edith Stein raspravlja o naravnom zvanju žene i odgovarajućem etosu (str. 10). Od prihvaćanja tvrdnje da je žena određena za suputnicu mužu i majku ljudi, spisateljica ponavlja Akvinčevu postavku *animatooma corporis* (duša je obličje tijela) i spominje ženske tjelesne i duševne osobitosti i značajke.

Zanimljive su stranice na kojima Stein raspravlja o ženskoj duši (str. 37–41), jer se služi primjerima iz književnosti (Zola, Strindberg, Wedekind, Ibsen, Goethe, Sigrid Undset). Psihološki pristup i tumačenje poznatih književnih likova potvrđuje istinu o spisateljici da je poznavala i razumjela svjetsku književnost. Opsežno pak predavanje o temeljima ženskoga obrazovanja (održano 8. studenog 1930.) otisnuto je u knjizi u cijelosti. Spisateljica je očito bila potaknuta raznim povicima i zahtjevima suvremenih joj pokreta napisati raspravu u obrazovanju žena novoga doba. Ne nastupa spisateljica nepomirljivo protiv ulične buke o ženskim pravima, nego smireno

<sup>49</sup> Nav. dj., 37.

<sup>50</sup> Nav. dj., 9.

i sustavno slaže i izlaže zamisli i metode kako pomoći ženskom svijetu da bude svjestan svoga zvanja i poslanja, svoje uloge i dostojanstva. Istražujući teorijske postavke djevojačkog obrazovanja spominje prirodoznanstvenu i duhovnoznanstvenu metodu, a posebice filozofsku i bogoslovsku metodu. Dakako, spominje i fenomenološku svrhu te pripominje da »temeljna fenomenološka analiza intuicije i apstrakcije mogla bi možda pokazati da se nema smisla prepirati o tome koja je od njih prava filozofska metoda.«<sup>51</sup> Koliko pak danas zasade i promišljanja E. Stein mogu pomoći u raščlambi obrazovnog sustava ženske i muške mladeži ostaje izvan domašaja ovoga rada. No knjiga je napisana o pitanjima ženskoga svijeta do II. svjetskoga rata. Napisala ju je žena, intelektualka, vjernica. Ne zaboravlja u svojoj knjizi zabilježiti: »Postoje danas milijuni djece, siročadi bez zavičaja, iako imaju roditeljsku kuću i majku. Gladuju ljubavi i iščekuju ruku voditeljica da ih iz bijede i prljavštine izvede u čistoću i svjetlo. Kako da naša velika majka, sveta Crkva ne raširi svoje ruke i na srce ne primi ove Gospodinove ljubimce? No za to su joj potrebne ljudske ruke i ljudska srca, majčinska ruka i majčinska srca.«<sup>52</sup> U ono je doba već svoj put izabrala Majka Terezija, blaženica zbog ženskoga srca punoga sućuti i supatnje.

Knjiga o ženi, poglavito između dva svjetska rata, koju je zamislila, napisala i složila Edith Stein potvrda je o njoj, o njenom znanju, dubokoj vjeri. Promišljanja u knjizi svojevrstan su prilog obrani dostojanstva i uloge žene u društvu.

### *Zaglavne misli*

Zamisao da se upozori na Edith Stein na temelju njezinih spisa trebalo je učiniti uz teškoće koje su potrebne pri svakom radu. No promatram ženu koja je sebe tražila i pronašla u znanosti. Od židovske djevojčice iz trgovačke obitelji stjecala je znanje, tražila svoj životni put. Posebice zauzeta oko spoznaje istine, tražila je mudroslovna rješenja u filozofskim sustavima, u suradnji sa svojim učiteljem E. Husserlom, ali i u znatiželjnom proučavanju sv. Tome Akvinskoga. Prihvatila je katoličko kršćanstvo uključujući se u vjerski život. Svojim je radom pridonijela »kršćanskom« tumačenju pojedinih filozofa i sustava. Posebice je proučila djela dominikanca sv. Tome Akvinskoga. U intelektualnom i duhovnom sazrijevanju stupa u stro-

<sup>51</sup> Nav. dj., 84.

<sup>52</sup> Nav. dj., 129.

gu žensku redovničku zajednicu te karmelićankama daje nove poticaje. Za vjernički i redovnički život Crkva ju je proglasila svetom. No na temelju filozofskih i bogoslovnih rasprava, poglavito mističnih raščlambi djela Ivana od Križa, očekuje se skoro proglašenje učiteljicom Crkve. U osobnom životu, u obiteljskim zaokretima E. Stein priznaje utjecaj Terezije Avilske. U duhovnom, vjerskom osobnom životu Ivan od Križa i spomenuta obnoviteljica karmelićana bili su uzori u osobnoj izgradnji. U filozofskom radu Edith Stein je ostavila priloge o fenomenologiji i psihologiji. Nije možda u svemu izvorna, ali je u svojim raspravama temeljita, ozbiljna, pouzdana. O životu ljudi, poglavito žene u razdoblju svojega života pisala je s puno sućuti. U nas su djela s. Benedikte od Križa nedovoljno poznata, pa je ovaj rad prilog da se njezini radovi, poglavito iz bogoslovlja i mistike temeljito, potpunije obrade.

#### LITERATURA

Alois (Vjekoslav) Bajsić, *Begriff einer »christlichen« Philosophie bei Edith Stein*, Bozen, 1961.

J. Baruzzi, *St. Jean de la Croix et le problème de l'Expérience Mystique*, Paris, 1931.

Ismael Bengoechea, *Antología poética sobre San Juan de la Cruz*, Sevilla, 1989.

Maria del Carmen Bobes Naves, *La lirica de San Juan de la Cruz*, Monte Carmelo, revista (...), 2–3. Burgos, 1990., 311–345.

Bruno de Jesu Maria, *Vie d'Amour de Saint Jean de la Croix*, Paris, 1936.

Bruno de Jesu Maria, *St. Jean de la Croix*, Paris, 1929.

Gabriel Castro, *La plenitud mística y cristiana. Ensayo de orden para textos y descripciones sanjuanistas*, Monte Carmelo, revista (...), 2–3, Burgos, 1990., 455–492.

Cristóbal Cuevas, *La prosa sanjuanista. Aspecto artístico-literario*, Monte Carmelo, revista (...), 2–3, Burgos, 1990., 347–377.

Crisogono de Jesus Sacramentado, *Životopis svetog Ivana od Križa*, hrvatski prijevod, Sarajevo, 1974.

*Dio parla nella notte. Vita parola ambiente di San Giovanni della Croce*, Zbornik raznih autora, Genova, 1990.

Camillo Gennaro, *Attualità di un messaggio. Temi di vita cristiana con S. Giovanni della Croce*, Roma, 1989.

Maria Jesús Mancho, *Creacion poética y componente simbolico en la obra de San Juan de la Cruz*, Monte Carmelo, revista, Burgos, 1990., 284–309.



Maria Fedele dello Spirito, *San Giovanni della Croce, uomo celestiale e divino*, Roma, 1990.

Roberto Moretti, *San Giovanni della Croce guida all'unione con Dio*, Roma, 1990.

Eulogio Pacho, *Temi fondamentali in San Giovanni della Croce*, Roma, 1989.

Alessandro Paolini, *Con s. Giovanni della Croce in cerca dell'Amore*, Roma, 1990.

Ferdinando Puttini, *Introduzione alla lettura degli scritti di S. Giovanni della Croce*, Roma, 1987.

*S. Giovanni della Croce 1591–1991. Proiezioni artistiche*, Milano, 1990.

Ante Sekulić, *Ivan od Križa – svetac i pjesnik*, Vjesnik, 13. siječnja 1991., 11.

Edith Stein, *Znanost Križa. Studija o Ivanu od Križa*, Zagreb, 1983.

Edith Stein, *Des hl. Thomas von Aquinto Untersuchungen über die Wahrheit*, Löven, 1953.

Edith Stein, *Endliches und Ewiges Sein. Versuch eines Aufstiegs zum Sinn des Seins*, Löven, 1950.

Edith Stein, *Znanost Križa*, Zagreb, 1983. (prijevod)

Edith Stein, *Žena*, Zagreb, 1990. (prijevod)

## EDITH STEIN'S PHILOSOPHICAL AND SPIRITUAL REFLECTIONS

### *Summary*

After the introductory opening thoughts, the author provides biographical information about Edith Stein, a nun and the martyr Saint Theresa Benedicta of the Cross, and adds the list of scientific, philosophical and spiritual works by E. Stein. Presentation of reflections by this intellectual, believer and nun is the central part of the paper. Final pages present an assessment of the works and their importance not only within Edith Stein's opus but also as regards their importance in relation to life (and about life) in the 20th century. The last section of the paper is the bibliography on E. Stein and her philosophical and spiritual reflections.

*Key Words:* philosophy, psychology, life, faith, truth, science, Cross, monastic life